

und Schwester nach Wien kommen, den Holberg mit, und versagen Sie mir nicht, trotz meiner Liebe für Voltaire Pope Swift und Holberg, Ihren apostolischen Seegen.

Retzer må have hørt om Rahbeks udgave af Holbergs udvalgte skrifter i 21 bind, 1804–14.

Ved E. Spang-Hanssen.

CLAUS FASTINGS »HERMIONE«, ET BIDRAG TIL TEKSTHISTORIEN

Indledende bemærkninger.

Der synes – navnlig litteraturhistorisk – at være en voksende interesse for Claus Fastings produktion. Et par nyere undersøgelser bærer vidnesbyrd herom¹. I samme perspektiv bør man sikkert også betragte den nu påbegyndte udgivelse af Fastings samlede skrifter². (Dog mangler der endnu væsentlige undersøgelser, før den *litterære* side kan siges at være fuldt udforsket, for eksempel en tilbundsgående analyse af Fastings idéverden, en behandling af »Provinzialblade« og deres stilling i den europæiske spectator-litteratur.)

På det *sproglige* område kan det måske synes påfaldende, at der lader sig sige væsentlige ting efter Leiv Amundsens grundige studie³. Og dog antages denne opsats at kunne give et supplement hertil, samtidig med at den bringer noget nyt: et billede af, hvorledes Fasting arbejder som stilist, hvilket kun sjældent kan iagttages, da der som bekendt er yderst få Fasting-manuskripter bevaret.

I Universitetsbiblioteket i Bergen findes fragmenter af en kladde til Fastings tragedie »Hermione«⁴. Derimod eksisterer der vist intetsteds i Fastinglitteraturen nogen beskrivelse af, at der samme sted⁵ også findes Fastings eget trykte eksemplar af »Hermione« med utallige større eller mindre forfatterrettelser – indført med blæk – der næsten overalt betyder et forbedret tekstgrundlag. Kilderne er så sparsomme, at det ikke kan lykkes at rekonstruere den litteraturhistoriske baggrund for disse rettelser, ligesom en præcis tidsfæstelse heller ikke er mulig. Sandsynligheden taler for at Fasting har foretaget en revision af teksten på grundlag af den kritik, som »Hermione« ved fremkomsten i 1772 blev udsat for. Det er disse tekstrettelser, som her er taget op til analyse. Eksempelmaterialet, der er søgt systematiseret for at skabe overblik, foregiver ikke at være fuldstændigt. Det har blot skullet være repræsentativt for, hvor omfattende Fastings egenhændige rettelser og forbedringer er. Nogen enkelt årsag til disse lader sig selvsagt ikke påvise. Oftest forbedres rytmen, således at flere af versene får en næsten wesselsk elegance og rejsning. Ofte forbedres den meningsmæssige sammenhæng eller billedsproget. Undertiden reduceres småordenes »fyldekalk«, således at teksten bliver fyldigere og mere varieret. Stedvis synes æstetiske hensyn at være altafgørende; gennemgående synes

man at kunne iagttage en svækkelse af det retoriske præg, versene gøres mere talesprogsagtigt naturlige, for eksempel ved at eksklamationer omskrives i regelmæssige sætninger. En nærmere inddeling lader sig imidlertid næppe foretage. Ofte kan flere hensigter virke i samme retning. Hvert enkelt tilfælde må vurderes for sig⁶.

Materiale:

1. Rettelser af stavfejl.

p. 38, Den er den ceneste — — at (> al) Resten er en Straf. p. 47, Palmire — — Er du (> da) død? [Palmire optræder overhovedet ikke i den pågældende scene!]. p. 48, Forlodt (> Forladt) af Himlen. [Rettelsen er medtaget af nyudgaven]. p. 60, Den Qval Seide! Du ey kasted' for mit Hierte > kosted' før mit Hierte. p. 78, jeg vil ey høre meere > meer. [Rim på her]. p. 79, min sidste Bøn og allerførste (> allerstørste) Lykke. Med den nævnte modifikation går disse stavfejl igen i nyudgaven. Det turde derfor være lidt af en overdrivelse, når der i dens forord står: »Åpenbare trykkfeil er rettet«.

2. *Norvagismer slettes.* Leiv Amundsen har i den nævnte undersøgelse påvist, hvorledes Fasting bevidst søger at fjerne norvagismerne fra sit sprog. Hans store forbillede er Sneedorffs forældede dansk. I så henseende frembyder den korrigerede tekst af »Hermione«, som venteligt var, kun få eksempler, idet så godt som alle norvagismer allerede er udryddet af den trykte tekst. En enkelt interessant detalje lader sig dog notere. Amundsen bemærker, at Fastings stilling til pronomenerne sin : deres er påfaldende⁷. Stundom har han, i overensstemmelse med norsk, men i modsætning til dansk, sin. Oftest foretrækker han dog deres. Dette giver sig et ejendommeligt udslag i rettelserne: p. 6, Du dine Kongers Støv af sine (> deres) Grave vækker. [Nu kan den første version vel næppe siges at være korrekt norsk, idet der jo ikke er identitet mellem subjektet og pronomenet]. Fastings store usikkerhed på dette punkt afslører sig også i et andet tilfælde, hvor han ved sin rettelse bliver hyperkorrekt: p. 11, har han glemt sin Eed? sin Hermione? (> hans Eed? hans Hermione?).

Pluralisformen: Øyeblik, p. 80, jvf. afsnit 6: ak hvilke Øyeblik — — jeg dem ey overlever.

3. *Rettelser i bøjningssystemet.* Som det ses, tjener rettelserne her to formål, dels bringer de større konsekvens, for eksempel overensstemmelse mellem pluralt subjekt og pluralis-form af verbet, dels giver de tilnærmelser til den da gældende norm i dansk, for eksempel ved at rette nomina agentis-endelsen -ere > -er, hvilket som bekendt allerede Holberg gjorde, jvf. Amundsen⁸. Der lader sig imidlertid let påvise inkonsekvenser i Fastings holdning:

p. 3, Alteret > Alterne. p. 5, Cypris Altere > Cypris Alter kun. p. 9, Tyranner avler > Tyranner avle. p. 10, saa lad I Guder > I Guder lader. p. 34, paa en lyksalig Elskere > i Dag 2 glade Elskere. p. 41, Grækerland >

Grækenland. p. 43, Mit Hierte længere ey > (ey længer). p. 48, viist dig som > viset dig. p. 80, Som Elskere > Som Elsker. p. 84, De qvæler > De qvæle. p. 94, Kongerne/Fortiener > Kongerne/Fortiene. p. 61, har forspildet al jer Ret > har forspildt al eders Ret.

4. *Omstilling af ord i enkeltvers.* Et bedre bevis for forfatterens højtudviklede rytmesans og hans stadige søgen frem mod en naturlig ordstilling gives næppe:

p. 4, min Skiebne mig er vred > -- er mig vred. p. 44, Kun ønsker Farer, hvor han glad og uforsagt / Opofre kan et Liv > Kun Farer ønsker sig, hvor glad og uforsagt / Han vove kan et Liv. p. 46, Den Magt der fælles for enhver elendig var > -- for enhver elendig fælles var. p. 47, Min Siel ved Sorger i saa mange Aar er hærdet > Saa mange Aar min Siel ved Sorger alt er hærdet. p. 47, Jeg seer mit Hierte er bestemt > Mit Hierte jeg seer er bestemt. [Ved denne omplacering bliver rytmen dog dårligere]. p. 47, Palmire -- Guder hun, som min Skiebnes sorne Fiende, / Strax > Palmire -- Guder hun, min Skiebnes sorne Fiende, / Som. p. 68, Jeg er uskyldig -- der er min Tilstaaelse > At jeg uskyldig er -- er min Tilstaaelse. p. 76, Du skielver da ey for min Hevn -- for Døden > Du da ey for min Hevn -- for Døden skielver. p. 76, Jeg leer af Piinsler > Jeg nu af Piinsler leer. p. 84, Jeg ey saa dyrt et Liv betaler > Saa dyrt jeg Livet ey betaler. p. 90. Ha -- al den Qval, Orest, jeg eene skylder dig > Orest, al denne Qval -- p. 93, Jeg seer desvær min Frygt har spaaet alt for ret > Jeg seer min Frygt har spaaet desværre alt for ret. [Rytmen dårligere]. p. 95, Du veed tillige den Belønning > Du veed Belønningen tillige. p. 104, I da mig her -- ak kun for sidste Gang tillader > For allersidste Gang I da mig her tillader. p. 27, Hvis disse Vidner os kun altid lydige følge > Hvis altid lydige os disse Vidner følge.

5. *Udskiftning af enkeltord.*

p. 4, Himlen vil endnu paa nye igjen > -- endnu som før igjen. [Tautologien paa nye = igjen undgås herved]. p. 6, Jupiter > Guderne. p. 7, Da du med Seyers Tegn behængt < Da du omringet med Triumph. [Billedet bliver mere anskueligt, mindre abstrakt]. p. 7, Og fra Valpladsen kom med dræbte Dyr omringet > Og paa Valpladsen stod -- p. 7, i Phocis Skove travet > i Phocis Skove ravet. [Atter en stigning i den billedmæssige virkning]. p. 7, for stor en Siel > for ædel Siel. p. 7, min Ven > Orest. p. 10, Kom her og skielv > Kom her og hør. [En naturligere, mindre retorisk formulering]. p. 14, til din Skam > til din Straf. p. 16, Løb, flyv Eleone! men > Løb, iil med Lysets Hast. p. 17, til at forsvare Borgerne > til Værn for Borgerne. p. 21, Palmire er i Stand > Palmire mægtig er. p. 23, Hvor ofte saae (> seer) jeg dig. p. 27, Og (> Ak) vil det straffe mig. p. 29, dens Qval tillige lærte > dens Qval paa eengang lærte. p. 53, hvis ey Blod kan blot (> skal kun) forsone eder. p. 59, det kan han (> du) spørge om? p. 60, Himmel ah! > Store Gud! p. 77, Rasenhed > Raseri. [Glosen Rasenhed forekommer i samme tidsrum hos Rahbek, Pram, Storm, Tullin]. p. 80, Styrk hende Himmel (> O min Gud). p. 84, røre den (> en) Barbar. p. 86, En Blanding udaf Skræk, af Uroe (> Kummer) og af Smerte. p. 87, Soldater før (> Vagt bring) ham bort! / Barbar! ah hvis dit Hierte -- hvis dit grumme Hierte. p. 90, Saa sandt som

denne Dolk min Haand (> Arm) kun vil adlyde. p. 92, Da jeg din Ømhed og din Redelighed (>ømme Siæl og Redelighed) kiender. p. 93, vil du jeg skal bære dem til Straf > skal jeg da kun bære dem til Straf? p. 94, Kan sige Verden og dens (> Verdens Larm og) Troeløshed Farvel. p. 94, Naar jeg maae grusom mod mit eget Hierte stride > -- imod mig selv > -- imod min Barm > naar mod min egen Barm jeg. p. 94, Kongerne / Fortiener langt fra halv saa stor Misundelse > -- Fortiene Medynk blot og ey Misundelse. p. 94, Thronens Sorger > Thronens Byrder. p. 94, Saa holdt ey Verden > Ansaæ ey Verden. p. 95, ha Gud! > ak Gud! p. 95, Blir (> Blev) alle Pligter. p. 96, Hun altid øm og blød -- endskiønt lit skrøbelig > Hun altid from og øm skiønt svag og skrøbelig. p. 96, Forlad mig, Herre! men jeg kan ey troe, der er > Forlad mig det men ney -- jeg kan ey troe, der er. p. 97, Man ey et Udyr just (> strax). p. 98, Mit Folk jo > men Folket. p. 100, Ah! hvis I hørte -- Ney > Ah! hvis I havde hørt. p. 101, o Gud! > min Gud! p. 102, Jeg føler at -- / Ah døde dog ey før jeg dør med > Jeg føler Døden snart -- / Døde ey før jeg dør med. p. 102, Hvad Stemme var det som? (> hørte jeg?) -- hvad seer jeg? du (> ak) min Fader. p. 102, Velsign' mig -- o! velsign' > Velsign' for sidste Gang. p. 103, Det bløder Phorbas! men jeg dør dog glad hos dig > Det bløder men jeg dør min Fader glad hos dig. p. 111, O Himmell! -- / Ha! > Ah store Gud! p. 111, Min Konge > Min Fader. p. 111, Og dryppende udaf et Blod, som dig anklager > Og dryppende af Blod, som dig, Tyrann, anklager. p. 5, Skiebne -- ja > Skiebne's Lov. p. 8, hvorfra (> fra hvem) Palmire kand nedstamme? p. 103, Min Fader! -- / Hvert et Ord (> Min Fader! -- / Hvert Ord) igiennemborer mig. p. 104, I dette kiere (> dyre) Navn. p. 104, (Orest:) Den Barbar -- men -- ja jeg ham forlader > (Orest:) Den Barbar. (Palmire:) min Prins, o Gud. (Orest:) jeg ham forlader. [Mærk den herved opnåede større dramatiske spænding i replikskiftet]. p. 106, Men ha! > Men ak! p. 107, for du har elsket mig > fordi du elsked mig. p. 107, End en Misdædere som dig > End et Uhyres Barn som du. [Mærk, at Fastings undviger nomina agentis på -ere, jvf. punkt 3]. p. 109, Og alle Piinsler, som har martret dette Hierte > Og hver en Pinsels Vægt, som martrer dette Hierte.

6. Større ændringer i ordforrådet.

p. 5, Hvor mange Kongers Blod I vil fornede her > -- i Dig fornyer sig. p. 5, deres Lov og eders Hermione > deres Lov og Dyd og Hermione. p. 6, (Orest:) I Guder hører mig! at hun min Throne. (Seide:) Skielv > (Orest:) Det kiereste av alt! at hun. (Seide:) O Gud o! Skielv. p. 7, Alt Prisen længe før de andre vaagned' vandt > En ædel Priis, tilkiøbt med Saar og Ære, vandt. p. 8, I saa Fald er man Helt, saasart man ey har Mod > Hos ham var Haardhed [Nedenfor står: Grumhed og Stivhed] Dyd og Stivhed alt hans Mod. p. 12, Ah! jeg besvør dig her > Lad mig besvære dig. p. 12, Ved alt hvad helligt er > Frels ham fra Undergang. p. 12, At redde ham -- Det er din Konge og Mycene / Du redder -- forestil ham dog min Ven! allene > Frels ham; han er din Ven, din Konge, frels Mycen / Lad Dyden i hans Bryst sig med vor Bøn foren. [Læsemåden for sidste ords vedkommende er tvivlsom]. p. 13, Ifald du ville kun > Ney hvis din Læbe blot. p. 13, Jeg gierne lyder hvad min Pligt mig vil befale > Glad lyder jeg hvad du og hvad min Pligt befale. p. 15, Og tusind Qvaler min troeløse Siel fortærer > Og tusind Qvalers Angst min piinte Siel fortærer. p. 15, Meeneder og jeg veed ey hvad for ham jeg er, > For ham jeg

glemmer alt, for ham jeg troløs er. p. 15, Men hun som frek tør troe sig værd et Scepters Ære > Men hun som troer sig værd til Konge Scepters Ære. p. 17, jeg følte strax, som svage Helte plejer > -- som Helten aldrig plejer. p. 18, Jeg ved de Skygger, som jer hellig er, besvær. > Jeg ved den helligste av Skygger jer besvær. p. 40, Hvor er jeg? > Hun elsker? p. 45, Saa dog, Madam! ifald -- at > Saa ak saa dog Madam hvis. p. 46, Kun denne Trøst, og hvis I mine Taare ærer, > Kun denne Trøst, Madam, hvis I min Graad vil ære. p. 55, End de som Døden med dens Pinsler snart foreener. > End de som Pinslerne snart med din Død foreener. p. 59, Du skulle heller, hvis det kan min Gield betale > Du skulle, hvis det kan min Gield mod ham betale. p. 61, Det er det Fortrin, som vort Kiøn maae dyrt betale, > Det alt vor Fortrin er, og (> men) som vi dyrt betale. p. 62, Man frygter altid naar man er ulykkelig. > Og ak hver frygter ey som er ulykkelig. p. 69, Det er kun Udyr, som Misgierninger forsvarer, > Det kun et Udyr er, som Lasterne forsvarer, > Kun de, som Lasterne begaae, dem og forsvarer. p. 70, Dyden skal da al jer Straf fortiene > Dyden blot skal eders Straf fortiene? p. 71, Bring Morderen herind! -- han skal jer Dommer være, > Hent Morderen! -- han selv ska leders Dommer være. p. 77, Hvem dør ey gerne naar man dør, som jeg for hende? > Hvem dør med Glæde ey som dør som jeg [for] hende? p. 79, Jeg større Bøn ey kan til eders Throne sende, / Hvad har jer Himmel vel, som bedre er end hende? / Hvad Vellyst har den, naar den har ey Kierlighed? > I Guder større Bøn jeg eder ey kan sende / Hvad har jer Himmel vel som bedre er end hende / Hvad større Vellyst har den vel end Kierlighed? p. 80, Mit Blod vil -- hold mig -- jeg min Qual ey overlever, > Medon! ak hvilke Øyeblik -- jeg dem ey overlever. p. 82-83, Din Troløshed -- / Ak at kun Døden kunne giemme > Min Skam og din -- / Gid Døden kunne giemm[e]. p. 83, Spørg dette Hierte om det troeløs være kan, > Spørg denne Siæl om den saa troeløs være kan. p. 85, Min Fader -- Ak ifald ey Graven alt maaskee -- > Min Fader -- ja du kom hvis Graven ey maaskee --. p. 90, Haab, Skræk og Had du i min Siæl tilsammen -- blander, > Du Haab, og Skræk, og Had, i mig til sammen blander. p. 93, At kunne hende som Mycenens Dronning see; > At kunne dette Barn i Dag som Dronning see. p. 93, Som Guderne -- Ak paa hans Sidste saa forlader, > Som Himlen ved hans Grav saa trøsteløs []. p. 95, Jeg gjør -- hvad ey maaskee en Ven, Gemal, og Fader < Jeg gjør paa eengang hvad en Ven, Gemal og Fader. p. 98, Saa ung paa Thronen -- og Rivaler til min Magt, > Jeg veed at Thronen har Rivaler til sin Magt. p. 101, Ey fleere Forsvar for din Datters Dyd begierte, > Saa stort et Forsvar ey for hendes Dyd begierte. p. 101, Jeg flyer -- kom Phorbas -- Følg os bort > Kom Phorbas -- følg os bort -- jeg []. p. 102, Du kommer her -- just naar al Verden mig forlader, > al Verden uden du mig trøsteløs forlader. p. 52, (Zephire:) Hvad har jeg giort? -- han flyer -- jeg skiælver -- ah! Eleone, > (Ismene:) Holdt ulyksalige. (Zephire:) Han flyede -- ak Eleone.

7. *Større udeladelser.* Herved svækkes det præg af ordrigdom, som til tider kan være over teksten, gentagelser og variationer undgås. (Teoretisk kan man vel ikke udelukke den mulighed, at visse af strygningerne senere tænktes omarbejdet af forfatteren.)

- p. 12, Ifald han er for svag at overvinde sig,
Hvor mangel Undersaat han gjør ulykkelig,
Mycenen blødende av sine Borger-Krige,
Siig alt hvad du som Ven af ham og mig bør sige.
- p. 13, Zephire! kjereste Zephire! men end om
Du ville – – Kierlighed har fældet denne Dom,
Jeg veed hvad Magt Du har til Hierterne at røre,
Hvem veed vel hvad Orest for din Skyld ville gjøre.
- p. 16, Endskiønt Palmire er mig fremmed som Slavinde,
Som Dronning av Orest, saa er hun strax min Fiende,
Hun elskes og ey jeg – – alt nok vi strax er kiendt,
Man større Flammer har av mindre Gniste tændt.
- p. 17, I vil nok undres ved, at denne Skiønhed som,
Landflygtig og forladt fra Rhodis Grændser kom
Har til sit Forsvar faaet av Guderne den Gave,
At tvinge en Monark, at bytte med en Slave.
- p. 17–18, Undskyld min Dom Madam – – den straffer med min Vrede
Enhver som understaaer – – / Men tør Zephire bede
Sin Konge høre sig / Tal, jeg vil høre jer,
Men viid, min Siel ey kan udstaae Bebrejdelser.
- p. 33, Ifald den Lykke, som med Sceptret er forbundet
Blot arves, og ey ved Fortienester blev vundet,
Saa fældte Skiebnen i sin Vrede selv den Dom,
Som dømt eder fra det Scepter, jer tilkom.

8. Større tilføjelser.

p. 22, (2. optog, 1. optrin, vers 3–4):

Ney min Ismene ney, alt Haab forloret er

Hans Grav mit Alter blev – jeg seer ham aldrig meer.

Konklusion. Som materialesamlingen viser, er Fastings egenhændige rettelser og forbedringer af så stort et omfang og stedvis så radikale, at denne tekst har krav på – som den sidste redaktion fra forfatterens hånd – at blive betragtet som hovedteksten. Følgelig burde den da have været optrykt som sådan i »Samlede Skrifter«. Der gives intet forsvar for ikke at genoptrykke den både formelt og indholdsmæssigt bedste tekst. Det er på hovedteksten – ikke på et eventuelt noteapparat, det væsentlige, det kunstneriske helhedsindtryk, hviler.

Måtte denne udgave – og i tilknytning hertil denne undersøgelse – være det første skridt frem mod en nyvurdering af »Hermione«, der i litteraturhistorien har fået så hård en dom både for sin komposition og sin stil.

Det her offentliggjorte stof kaster nyt lys ind over det sidstnævnte. Det viser Fasting som en bevidst arbejdende og forfinet formkunstner.

Bent Søndergaard.

NOTER

1. Arne Hannevik: »Claus Fasting – Literat og Kritiker«, Edda 1963, p. 161–79. Bredo B. Frøen: »La Société littéraire – —« [1962]. – 2. »Claus Fasting Samlede Skrifter«, bd. 1, 1963, udgivet af Det Norske Språk- og Litteraturselskap ved Sverre Flugsrud. – 3. »Norskhet i sproget hos Claus Fasting«, Maal og Minne, 1921, p. 99–110. – 4. Ms. 544, jvf. Francis Bull: »Manuskripter av Claus Fasting«, Edda, 1915, p. 166–68. – 5. Fastings bibliotek, nr. 133. – 6. Kommentaren vil indskrænke sig til et minimum. Generelt skal to oplysninger forudskikkes: 1. Med hensyn til stort begyndelsesbogstav er der tilstræbt normalisering. 2. Af pladshensyn er et citat normalt kun anført i én kategori, selv om det kan tjene som bevis i flere. – 7. Ovennævnte undersøgelse, p. 108. – 8. Ovennævnte undersøgelse, p. 107.

NOGLE BEMÆRKNINGER OG ET SVAR VEDR. JØRGEN BREITENSTEINS AFHANDLING OM JOHANNES JØRGENSEN OG ITALIENSK KULTUR

Den Baggrund Jørgen Breitenstein – i Artiklen i Danske Studier 1960 – har valgt at se Johannes Jørgensen mod, er »den italienske Kultur«. Op-gaven er uendelig interessant men kræver, at denne Baggrund belyses klart, saa Konturerne af J. J.'s Personlighed træder tydeligt frem derimod. Sker det ikke, er Baggrundens Belysning usikker, kan Resultatet kun blive For-fladigelse.

Det, som slaar lige med det samme, naar Konfronteringen J. J. – italiensk Kultur forsøges, er alt det, han kunde tillade sig at ignorere. Ikke blot paa Omraader, der laa hans eget Felt fjærnt men paa selve dette Felt: den katolske, italienske Litteratur.

Der er her to Grundpiller: Dante og Manzoni. Den sidste ignorerede han lige saa totalt, som han er ignoreret i Danmark. Det kan med Bestemt-hed siges, at han hverken kendte »Promessi Sposi« eller »Osservazioni sulla Morale Cattolica«. Men hele det intellektuelle, katolske Italien, og iøvrigt ikke blot det katolske, er gennemtrængt af Manzoni, som det er gennemtrængt af »La Divina Commedia«. Gennem sin Gaaen uden om Manzoni havde J. J. berøvet sig selv Kontaktmuligheder og Forudsæt-ninger paa en hel Række aldeles væsentlige Punkter.

Denne Situation, som er iøjnespringende set fra italiensk Side, trængte